

Consolidatie van participatie of slechts eenmalig?

Burgerconferentie Gedeelde waarden,

Arnhem (25 juni 2016)

Peer Smets en Marloes Vlind

Vrije Universiteit Amsterdam

1 juni 2017

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Introductie	5
Theoretisch kader	6
Eigenaar of gast	8
Transparantie over doelstellingen	8
Diversiteit is niet vanzelfsprekend	9
Op weg naar de burgerconferentie	10
Aankomst in Nederlands Openluchtmuseum	12
Thema's en werkvormen	13
Ronde 1. Zou jij je leven geven voor je vaderland?	15
Ronde 1. Collectief versus individueel belang	17
Ronde 2. Inkomensverschillen	19
Ronde 2. Wat mag je aan integratie verwachten van de statushouders?.....	20
Luchtpauze	21
Ronde 3. Tram/ conflictbeheersing	21
Ronde 3. Wordt er voldoende rekening gehouden met het belang van de minderheid?	23
Plenaire afronding	24
Reflectie op de burgerconferentie	25
Sterke punten	25
Zwakke punten	27
Schaalbaarheid	30
Conclusie	30
Literatuur	31

Samenvatting

Op 25 juni 2016 is op initiatief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een landelijke Burgerconferentie gehouden in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. De afgelopen decennia wordt er steeds meer geëxperimenteerd met dergelijke deliberatieve initiatieven waarbij burgers met elkaar en al dan niet met de overheid in gesprek gaan. Deze initiatieven kunnen zowel vanuit de samenleving als vanuit de overheid georganiseerd worden. In dit verslag wordt er een beeld gegeven van de Burgerconferentie waarbij onder meer is gekeken naar de opbouw en uitvoering van het programma, de samenstelling van de deelnemers en groepsdynamiek en de mogelijke schaalbaarheid op regionaal en lokaal niveau. Hieruit zijn een aantal aanbevelingen naar voren gekomen:

- 1) De werving van de deelnemers behoeft een duidelijk plan qua tijd en mobilisatie. Hier dient een helder stappenplan voor ontwikkeld te worden.
- 2) De doelen van de Burgerconferentie - zoals het verzamelen van ideeën voor de overheid en activering van burgers - dienen zowel vooraf als tijdens de dag duidelijk en transparant gecommuniceerd te worden. Hierbij zou op een gedetailleerde manier expliciet gemaakt moeten worden wat er met de resultaten gebeurt en wanneer dit gebeurt. Hierbij is van cruciaal belang dat er nagekomen wordt wat er beloofd wordt.
- 3) Hoewel er tijdens de Burgerconferentie is aangekondigd dat de ambitie leeft om (al dan niet lokale/regionale) *follow ups* te realiseren wordt dit niet geconcretiseerd. Hierbij is niet ingespeeld op het momentum waarbij het potentieel van fysiek aanwezige deelnemers geactiveerd en verduurzaamd kan worden. Direct op de dag zelf zou een concrete *follow up* met datum en locatie aangekondigd dienen te worden.
- 4) Randvoorwaarden voor een *follow up* van een burgerconferentie in het programma dienen zogenaamde etnische, religieuze en intellectuele drempels te minimaliseren.
- 5) Laat de werk- en gespreksvormen aansluiten op de doelstellingen. Wanneer er ingezet wordt op co-creatie is een gelijkwaardige dialoog fundamenteel. Hierbij wordt niet in eerste instantie toegewerkt naar consensus waarbij conclusies zogenaamd van iedereen maar tegelijkertijd van niemand zijn, maar naar een gezamenlijke basis waarbij de diversiteit aan stemmen en perspectieven behouden blijft.
- 6) Werkvormen en moderatoren zouden (meer) moeten aansluiten op de diversiteit binnen de groep. Er zou meer ruimte voor minderheidsstemmen gecreëerd moeten worden, waarbij

rekening wordt gehouden met zowel taligheid als mondigheid.

- 7) Hou rekening met de planning van de Burgerconferentie wanneer het gaat om feestdagen/tradities van minderheidsgroepen.
- 8) Betrek de deelnemers bij de totstandkoming van de sessiethema's. Dit kan eraan bijdragen dat deelnemers zich meer 'mede-eigenaar' in plaats van 'gast' voelen, wat de kwaliteit van participatie versterkt.

Naast bovenstaande aanbevelingen zijn er aandachtspunten met betrekking tot de schaalbaarheid van het format voor een regionale of lokale variant. Een burgerconferentie kan op stedelijk, regionaal, provinciaal of landelijk niveau uitgevoerd worden. Bij het maken van een keuze voor een schaalniveau dient men de volgende punten mee te nemen.

- 9) Een neutrale plek is nodig zoals een pretpark, museum of vakantiepark.
- 10) Hoe kleiner de schaal (stad, wijk, buurt) hoe toegankelijker het is om een gezamenlijke basis te ontwikkelen die leidt tot activering rondom concrete zaken.
- 11) Hoe groter de schaal (provinciaal en landelijk) des te geschikter een burgerconferentie is voor het maken van wet- en regelgeving.
- 12) Een *follow up* schept mogelijkheden om verschillende schaalniveaus met elkaar te verbinden.

Introductie

Het Nederlands democratisch systeem staat onder druk. Meer dan de helft van de burgers geeft aan het idee te hebben dat 'kamerleden en ministers niet veel geven om wat mensen zoals zij denken' (Den Ridder, Dekker & van Houwelingen, 2016). Hoewel vertrouwen in de democratie in Nederland op zichzelf nog altijd overheerst, voelen velen zich onvoldoende gerepresenteerd door politici. De vraag leeft of de huidige electorale democratie nog voldoende aansluit op de samenleving van nu. De kwaliteit van de democratie hangt samen met hoe in een democratisch bestel wordt getracht een evenwicht te vinden tussen de fundamentele criteria efficiëntie en legitimiteit. Efficiëntie verwijst naar hoe de overheid succesvolle oplossingen ontwikkelt voor problemen, terwijl legitimiteit gaat over de mate waarin de burgers zich hierin kunnen vinden. Beide criteria zouden in de huidige democratie in het gedrang zijn gekomen, wat volgens Van Reybrouck (2013) heeft geleid tot het 'democratisch vermoeidheidssyndroom'.

Antwoorden op deze impasse worden zowel binnen als buiten het electorale systeem gezocht. De opkomst voor de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017 was sinds 1986 niet zo hoog geweest. Populair waren partijen die claimen de stem van het volk terug te brengen in de politiek. Tegelijkertijd is er een opkomst van initiatieven waarbij burgers met elkaar in gesprek gaan om zo hun eigen politieke agenda vorm te geven. Een pionier hierin is de G1000 die in 2011 plaatsvond in Brussel waarbij burgers met elkaar om tafel gingen zitten nadat er lange tijd geen Belgische kabinetsformatie kwam. De afgelopen jaren is te zien dat er ook in Nederland steeds meer dergelijke deliberatieve initiatieven ontstaan. Deliberatie wil zeggen dat er middels dialoog tot collectieve besluitvorming wordt gekomen. Deliberatieve vormen waarmee geëxperimenteerd wordt binnen verschillende organisaties en bewonersinitiatieven zoals burgerjury, burgerpanel, burgerraad, burgerforum of burgertop kunnen zowel door de overheid als vanuit de samenleving worden geïnitieerd (Cohen, 2015; Tonkens e.a., 2015).

In het verlengde van de motie Van Dam¹ is op 25 juni 2016 in opdracht van het Ministerie van

---

¹ 'De Kamer, gehoord de beraadslaging, overwegende dat een weerbare democratie een weerbare samenleving nodig heeft waarin opvattingen die ingaan tegen de democratische en morele fundamentele van ons land weinig weerklank vinden en actief weerwoord krijgen; overwegende dat een weerbare samenleving gedragen wordt door onderlinge verbondenheid die gestoeld is op gedeelde waarden; overwegende dat het versterken van onderlinge verbondenheid en het uit- en overdragen van onze gedeelde waarden door de overheid ondersteund kunnen worden; verzoekt de regering, uit te werken hoe op verschillende beleidsterreinen het uit- en overdragen van die gedeelde waarden en het versterken van de onderlinge verbondenheid in de samenleving in het beleid kunnen worden opgenomen of versterkt, en gaat over tot de orde van de dag.' (Van Dam, 2015).

Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) een landelijke Burgerconferentie georganiseerd in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Tijdens de conferentie kwamen 138 Nederlanders uit diverse gemeenten bijeen om met elkaar in gesprek te gaan over democratische waarden: burgerschap, macht, inclusie, deliberatie, transparantie, efficiëntie, proportionaliteit, legitimiteit en vrijheid van meningsuiting. Het programma en organisatie van de conferentie werden ontwikkeld en uitgevoerd door journalistiek bureau Maters & Hermsen. Met name omdat er bij veel burgertoppen een zogenaamde 'burgerelite' (hoger opgeleide, witte mensen van middelbare leeftijd) oververtegenwoordigd is, is er bij de Burgerconferentie hoog ingezet om tot een zo representatief mogelijke afspiegeling van de bevolking te komen. Hierbij zijn acht gemeenten geselecteerd uit acht verschillende provincies waarbij uitgegaan werd van 40 deelnemers per gemeente die per touringcar naar Arnhem vervoerd zouden worden. De gemeenten moesten op 45 tot 75 minuten rijden van Arnhem liggen, met voorkeur aan gemeenten waar Maters & Hermsen al contacten had.

De samenstelling van de geselecteerde gemeenten bestond uit een grote stad of G4-gemeente, twee middelgrote steden of G37 gemeenten, een grotere gemeente met 50.000 - 100.000 inwoners, een middelgrote gemeente met 35.000 - 50.000 inwoners en drie kleine gemeenten met minder dan 35.000 inwoners. Bij het uitnodigen van deelnemers is bij iedere gemeente een weging gemaakt van demografische gegevens zoals sekse, etniciteit, stemmers en niet-stemmers, leeftijdscategorieën, opleidingsniveaus en sociaaleconomische klassen. Door deelnemers uit te nodigen in plaats van te kiezen voor open deelname werd beoogd te voorkomen dat met name de al maatschappelijk en politiek actieve burgers deelnemen. Deze selectie heeft geleid tot touringcars uit de volgende plaatsen: Rotterdam (30 personen), Zaanstad (8 personen), Bernheze (15 personen), Geldermalsen/Tiel (4 personen), Raalte (26 personen), Venlo (19 personen), Zeist (22) en de Fryske Marren (14 personen). Opvallend is dat de bussen verre van vol waren.

In dit paper geven we een beschrijving van de Burgerconferentie met daarin aandacht voor de dynamiek tijdens de bijgewoonde sessies en diversiteit van deelnemers. Daarnaast zullen we deze beschrijving plaatsen naast andere deliberatieve initiatieven en suggesties doen voor regionale en lokale varianten van de Burgerconferentie. We eindigen met een aantal aanbevelingen, in het bijzonder over de inpasbaarheid in de vertegenwoordigende democratie.

Theoretisch kader

In de zoektocht naar een herstel van efficiëntie en legitimiteit in de democratie wordt er volop

geëxperimenteerd. Zowel vanuit de overheid als de samenleving worden deliberatieve democratische initiatieven georganiseerd als aanvulling op het electorale systeem. Boogaard en Binnema (2016) onderscheiden hierin ambities die gericht zijn op 1) het stimuleren van co-creatie en 2) inspraak op de overheidsagenda. Met name bij burgertoppen – doorgaans geïnitieerd vanuit de samenleving – ligt de nadruk op het stimuleren van co-creatie waarbij burgers gezamenlijk, al dan niet in samenwerking met (semi-) overheid, maatschappelijke initiatieven starten. Bij een burgerraad – geïnitieerd vanuit de overheid – is de politieke claim groter en worden er collectief vormgegeven politieke agendapunten aan de overheid aangeboden. Gaventa (2006) onderscheidt de *settings* waar burgers in potentie beleid, discours, besluiten, relaties en belangen kunnen beïnvloeden als verschillende ruimtes. In een ‘gesloten ruimte’ worden besluiten genomen door de (semi-)overheid achter gesloten deuren; wanneer deze ruimte door de overheid meer geopend wordt voor participatie vanuit de samenleving is er sprake van een ‘uitnodigende ruimte’; en in een ‘geclaimde ruimte’ eisen burgers ruimte op voor inspraak – waarbij (semi-)overheden door hen uitgenodigd kunnen worden. Burgers kunnen ook hun eigen ruimte creëren waar zij zelf beslissen hoe ze zaken willen aanpakken, de zogenaamde ‘gecreëerde ruimte’. Bij de vraag hoe deliberatieve initiatieven aansluiten op het democratisch stelsel spelen deze ruimtes een cruciale rol. Wanneer het initiatief vanuit de overheid komt, leidt dit sneller tot dominantie van een overheidsdiscours. Wordt het initiatief door burgers gestart dan zal een discours vanuit de leefwereld meer de boventoon voeren.

Deze verschillende discoursen zijn te koppelen aan de begrippen *techne* en *metis* (Scott, 1998). *Techne* omvat harde regels en stellingen die logisch afgeleid zijn van initiële aannames. Zo’n universele kennis is onpersoonlijk en onafhankelijk van de context. Een voorbeeld van *techne* kunnen we vinden in de institutionele wereld van professionele kennis en instrumentaliteit waar gezocht wordt naar een SMART (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdsgebonden) – aanpak en langetermijnperspectieven die onafhankelijk zijn van de lokale context. Daartegenover staat de leefwereld – *metis* – die gekenmerkt wordt door lokale kennis opgedaan lokale praktische ervaringen. Het gaat hier om een procesmatige aanpak met een focus op het werkwoord organiseren, flexibiliteit, en een relatief korte termijn oriëntatie. Bij gesprekken tussen personen met verschillende *mindsets* is het dan ook van belang wie de agenda bepaalt en waar de gesprekken plaatsvinden. Uiteraard is deze theoretische dichotomie in de dagelijkse praktijk veel diffuser; toch geeft deze conceptualisering van twee werelden een handreiking om verschillende vormen van logica te duiden.

Eigenaar of gast

Om een proces te stimuleren waarbij alle deelnemers zoveel mogelijk gelijke invloed hebben op het resultaat – of dat nou een plan, advies of gezamenlijke actie moet zijn – ook wel co-creatie genoemd is dialoogvoering fundamenteel. Waar de politieke arena gekenmerkt wordt door debat, staat bij deliberatieve democratische bijeenkomsten dan ook veelal de dialoog centraal. Een belangrijk verschil tussen beide gespreksvormen is dat debat gericht is op het overtuigen van een andere partij door middel van argumenten en dat dialoog gaat om het uitwisselen van ervaringen zonder dat er voor- of tegenstanders gecreëerd worden. Hierbij kan gestreefd worden naar een gezamenlijke basis, ofwel *common ground*, waarbij gedeeld eigenaarschap over een bepaalde thematiek kan ontstaan (o.a. Fishkin & Luskin, 2005; Fung & Wright, 2001). Anders dan bij debat wordt er bij dialoog vooral naar elkaar geluisterd en is er geen sprake van een gepolariseerde uitkomst met winnaars en verliezers (Smets & Vlind, 2017).

Zoals Gaventa's ruimtes laten zien, kunnen deliberatieve democratische bijeenkomsten verschillende samenstellingen hebben. Zo kunnen ze bestaan uit burgers en vertegenwoordigers van de (semi-) overheid die samen met elkaar in gesprek gaan, maar ook wordt er gekozen voor een van beide groepen. Een burgertop ontstaat over het algemeen vanuit de samenleving als – in Gaventa's termen – een gecreëerde ruimte of geclaimde ruimte waarbij kenmerken van de leefwereld het discours en de *mindset* bepalen. Een vanuit de overheid geïnitieerde burgerraad vormt een uitnodigende ruimte waar een overheidsdiscours sterker naar voren komt. In de praktijk is te zien dat co-creatie gemakkelijker ontstaat vanuit een leefwerelddiscours waarbij burgers zich zowel het proces als het resultaat 'toe-eigenen'; er ontstaat dan als het ware een gedeeld eigenaarschap waarbij mensen niet meer slechts 'te gast' zijn. Precies daar verschillen de gecreëerde of geclaimde ruimte en de uitnodigende ruimte van elkaar: daar waar burgers zelf iets neerzetten en daar waar ze binnen een overheidsprotocol mee mogen denken maar waar het proces en de bestemming van het resultaat niet in hun handen ligt.

Transparantie over de doelstellingen

In de uitvoering van deliberatieve initiatieven is er echter vaak onduidelijkheid over de rol van de deelnemers: wordt er beoogd om gedeeld eigenaarschap te creëren, of moet er een 'wensenlijstje' voor de overheid ontstaan waarbij de deelnemers gasten blijven en niet de spelregels bepalen? Ambities over burgerparticipatie, co-creatie, vrijblijvende aan de overheid geadresseerde wensen of

minder vrijblijvende politieke agendazetting lopen dan door elkaar. Niet helder gecommuniceerde doelen en onvoldoende transparantie over wat er met de output gebeurt kan leiden tot tegenstrijdige verwachtingen van deelnemers. De vraag blijft in zo'n situatie of een initiatief een verlengde is van de representatieve democratie waarbij burgers wel iets mogen zeggen maar de verantwoordelijkheid over wat er mee gebeurt direct weer uit handen moeten geven, of dat er sprake is van inclusie als onderdeel van de participatiesamenleving waarbij burgers verantwoordelijkheid dragen – of dat nou gaat om beleidsontwikkeling of om zelforganisatie en maatschappelijke actie. Terwijl transparantie over doelstellingen en output vertrouwen kan opleveren, kan onduidelijkheid in deliberatieve processen tot desillusie en een daling van het politieke zelfvertrouwen van burgers leiden (Morrell 2005: 49-50 in den Ridder & Dekker, 2015).

Diversiteit is niet vanzelfsprekend

Ondanks dat het stimuleren van diversiteit bij deliberatieve initiatieven hoog op de agenda staat, domineert nog steeds een 'witte', hoogopgeleide, maatschappelijk en politiek participerende deelnemersgroep van middelbare leeftijd en ouder. Kennelijk voelen veel burgers zich onvoldoende aangesproken om deel te nemen. De manier van werving – zoals loting, open aanmelding, gerichte uitnodigingen, werken met ambassadeurs met diverse achterbannen – doet weliswaar iets maar maakt niet het grote verschil. In lijn met Gaventa's ruimtes doet het er mogelijk toe door wie en met welke *mindset* een initiatief tot stand komt. De in het boek *G1000. Ervaringen met burgertoppen* (Boogaard et al., 2016) behandelde initiatieven zijn allen georganiseerd door vrij homogene organisaties van witte, hoogopgeleide mensen. Hoewel er uitgedragen wordt dat iedereen welkom is, gelden er kennelijk bepaalde codes waarbij lang niet iedereen zich uitgenodigd voelt. Ghorashi (2013, 45) benadrukt de noodzaak van democratische inclusie:

'In deze democratische cultuur gaat het om competenties om de publieke ruimte zo vrij mogelijk te houden van de dominantie van willekeurig welke groep. De eerste stap naar een gedeeld burgerschap begint dus met de vervanging van een *mindset* van de verplichtende meerderheidsnorm door een *mindset* van een op de democratische cultuur gebaseerde gelijkwaardigheid.'

Daarbij benadrukt zij het democratische belang van ‘ongebruikelijke verbindingen’ die een nieuw perspectief kunnen bieden in de zoektocht naar ‘oplossingen van maatschappelijke problemen die niet bij een of andere groep horen, maar bij de samenleving als geheel’ (Ghorashi, Reitsma & Kovacs, 2017). Ook hier komt een verschil naar voren tussen representatieve en deliberatieve democratie, en daarmee samenhangend de spanning tussen de eerdergenoemde begrippen *techne* en *metis*. Waar het bij het representatieve stelsel vooral gaat om de stem van de meerderheid (aansluitend op het pragmatische *techne* van de systeemwereld) ligt de kracht van deliberatieve democratie in het bij elkaar brengen van uiteenlopende stemmen (aansluitend op het inclusieve *metis* van de leefwereld). Of beter gezegd: de potentiële kracht. In een samenleving waarin een traditie geldt van dichotomieën in overheid/burgers, experts/leken, meerderheid/minderheid en efficiëntie/effectiviteit is het een uitdaging – wellicht een van de grootste van deze tijd – om verbindende democratische alternatieven te creëren.

Op weg naar de Burgerconferentie

Om 8.15 uur verzamelen we bij een buurthuis in de Zaanse wijk Poelenburg. In de touringcar worden we verwelkomd door een gastheer en gespreksleider, een dertiger in pak. Er wordt koffie en thee meegenomen vanuit het buurthuis waar twee deelnemers werkzaam blijken te zijn. In totaal zijn er 6 deelnemers (exclusief de twee onderzoekers) in de bus: 3 witte vrouwen van rond de 50 jaar, een Turks echtpaar van in de 60 en hun dochter van circa 40 jaar. De gastheer vertelt dat er 15 mensen verwacht worden. We wachten nog even op de ontbrekende deelnemers, maar uiteindelijk komt er niemand meer. Een van de deelnemers vertelt dat ze de uitnodiging pas twee weken geleden zag en dat het wellicht ook voor de ontbrekende deelnemers te kort was.

Eenmaal op weg introduceert de gastheer de dag. Hij vertelt dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) de dag organiseert in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties (BKZ) en dat er in totaal 12 gespreksleiders zijn: ‘De bedoeling is dat de politiek vandaag mét u praat in plaats van óver u. Thema’s waar we het vandaag over zullen hebben zijn onder meer zorg, onderwijs, asielzoekers en energie. Het zijn zaken waar de democratie mee te maken heeft.’

De gastheer vraagt aan de deelnemers of ze zich echt Nederlander voelen. Twee personen antwoorden direct 'ja'. Hij deelt post-its en pennen uit waarop de deelnemers schrijven wat ze zich voelen en waarom. Hieronder enkele voorgelezen antwoorden:

Op het eerste briefje, van de Turkse dochter, staat: 'Ik hou me niet echt bezig met dit soort vragen. Ik ben meer bezig met overleven. Mensen zijn steeds minder waardevol, we zijn nummertjes geworden. Participatiemaatschappij? Het is meer het tegenovergestelde, ik mag niet meedoen.' Op het briefje van een van de dames die in het buurthuis werken staat dat zij voor het eerst een iftar heeft meegemaakt: 'Erg leuk, ik hou van multicultureel en voel me medelander. Je kunt van elkaar leren. Ik zat als enige witkop tussen Turkse mensen. Ik ben goed geïntegreerd als Hollander.' Op een ander briefje staat: 'Ik voel me mens en zet me met anderen in voor een beter leven. Ik heb in Brabant gewoond, ik heb een Turkse man gehad. Er zit geen label meer op. Soms voel ik me Brabander, soms niet.'

De gastheer vraagt het echtpaar dat voorin de bus in het Turks met elkaar aan het praten is wat zachter te praten, zodat we met het gesprek door kunnen gaan. Op het briefje van de man staat in het Turks - vertaald door zijn dochter: 'Ik wil de vraag anders stellen, hoe denkt de Nederlander over mij? Ik heb 43 jaar in Nederland gewoond en zij zien mij nog steeds als buitenlander. Democratie zou moeten maken dat ik onderdeel van de maatschappij ben.' Zijn vrouw zegt: 'Nederlanders zien mij als Turkse. Ik zie mezelf als mens. Ik woon 40 jaar in Nederland. Nu vragen mensen nog steeds wanneer we weer teruggaan. We woonden een tijd in Marken in een witte omgeving. Ze belemmerden mij om me thuis te voelen.'

De gastheer vertelt dat dit niet de eerste dag is die georganiseerd is. Er zijn gesprekken geweest met geloofsbeleiders, sociaal werkers, docenten, jongeren et cetera over 'wat democratie voor jou betekent'. Een punt dat opkwam tijdens deze gesprekken was: 'vraag minderheden wat het Nederlander-zijn voor hen betekent. Wat moet je daarvoor doen?'. De gastheer vraagt nu aan de deelnemers om op de post-its vragen te formuleren voor minister Plasterk. Post-its worden voorgelezen, waaronder: 'De politiek moet zich meer kunnen verplaatsen in mensen die het niet zo goed hebben' (Turkse dochter); 'participatie moet gefaciliteerd worden' (buurthuismedewerkster); 'Hoe kan ik terug naar Nederland? Na 43 jaar gedwongen terug naar Turkije, vanwege minimum inkomen nadat ik met pensioen ging.' (Turkse man); 'Geen achterkamertjespolitiek. Wat is van belang voor Nederland? Politici gaan vaak uit van de gemiddelde Nederlander. Als jezelf op een

ander niveau zit/ leeft moet je je verplaatsen in de ander. Blijf niet teveel in de slachtofferrol hangen. Participatie vraagt om het zelf doen. Dat moet je leren en daarin begeleid worden.’
(buurthuismedewerkster)

De gastheer geeft aan dat we het over dit soort onderwerpen de hele dag gaan hebben: ‘Je ziet hoe makkelijk dat kan gaan.’ We naderen het Openluchtmuseum en er worden instructies gegeven over de aankomst: er worden badges uitgedeeld als we de bus uitkomen; er kan getwitterd worden via #burgerconf; om 16.00 uur vertrekken de bussen weer.

Aankomst in Nederlands Openluchtmuseum

Bij aankomst krijgt iedereen een badge met ‘Zaanstad’ en loopt de groep via een rode loper naar een podiumpje voor een groepsfoto. De badges hebben verschillende kleuren die refereren aan de groep met wie straks het programma wordt doorlopen. Bij aankomst in het openluchtmuseum is er een plein met marktkraampjes met koffie en koeken, een draaiorgel is goed te horen over het hele plein. Op het plein verspreid staan de deelnemers, er wordt rondgelopen en met elkaar gepraat in groepjes. Naast een dominante samenstelling van witte deelnemers van middelbare leeftijd is er diversiteit te zien: een groepje Surinaams-Nederlandse vrouwen, een aantal vrouwen in Afrikaanse kleding, 4 Chinese vrouwen, een aantal vrouwen met hoofddoek, een aantal jonge mensen van rond de 20 jaar, ouderen van in de 70 of zelfs 80 jaar. De groepjes zitten en staan bij elkaar, het mixt nog niet.

Op een verhoging op het plein begint de opening. Twee presentatoren heten iedereen welkom; iedere gemeente van waaruit bussen zijn gekomen wordt genoemd. Mensen worden aangesproken met microfoon in het publiek. De directeur van het museum houdt een praatje, en benadrukt dat het museum vele culturen binnen Nederland vertegenwoordigt. Daarna is het woord aan de burgemeester van Arnhem:

‘Voor iedereen in Nederland moet gelden: ‘ik draag iets bij, en daarom doe ik ertoe en voel ik me thuis’. Die kansen moeten mensen krijgen in Nederland. Je moet jezelf kunnen zijn. Nederlandse gezelligheid is het met elkáár gezellig hebben, niet alleen; verdraagzaam zijn. Ik kom zelf uit Kerkrade en de Nederlands-Duitse grens liep door de straat; er was interactie tussen twee nationaliteiten. Ik ben als Duitser geboren en later getrouwd met een

Nederlandse vrouw. Bij naturalisatiebijeenkomsten op het gemeentehuis zeg ik altijd: “Je kunt ook burgemeester worden als je hier niet geboren bent. Iedereen heeft gelijke kansen.” Tegenwoordig is Nederland van de ikken. Dat is een ongezellig land. Gezelligheid wordt vaak geassocieerd met kneuterigheid maar het zorgt wel voor wat gematigdheid. Vandaag gaan jullie elkaar ontdekken. Het is kijken naar de identiteit en het Nederlands zijn.’

De burgemeester sluit af en de deelnemers zoeken hun groep op. Er zijn kleurcodes en nummers. Ieder krijgt een plastic tas mee met erin chocola, appel en flesje water.

Thema's en werkvormen

Tijdens de Burgerconferentie wordt gepolst hoe deelnemers denken hoe gedeelde waarden en normen uit- en overgedragen kunnen worden en welke rol de overheid kan spelen om de onderlinge verbonden in de Nederlandse samenleving kan versterken. Hiervoor zijn de volgende overkoepelende clusters gedefinieerd:

- Blauw: stemmen en democratie
- Geel: school, kerk en werk
- Groen: groen
- Rood: stad

Er is gekozen voor een verscheidenheid aan werkvormen. Er wordt gewerkt vanuit concrete spelsituaties (rollenspel of straattheater), stem- en debat rondes, verschillende gespreksvormen zoals klassieke rondetafelgesprekken, stemmen en aangeven waarom die keuze gemaakt is, dialoog en debat. Uitgangspunt bij de gesprekken is ervaringen van deelnemers uit het dagelijks leven. Tijdens de dag waren er meerdere gespreks rondes met subgroepen, waarvan op basis van het draaiboek van de dag een overzicht gemaakt is.

Thema's Ronde 1

		Thema	Werkvorm	Locatie
Blauw	1	Wat betekent stemmen voor jou? En dat er op jou gestemd kan worden?	Perspectiefdebat	Boerderij Varik
	2	Wanneer weegt collectief belang zwaarder dan individueel belang?	Stel dat ...	Woonboerderij Hoogmade
	3	Hoe moeten we omgaan met asielzoekers die land binnen willen komen?	Stel dat	Molukse barak

Geel	1	Hoe ver moet godsdienstvrijheid gaan?	Vragen aan zaal Scenes en reactie	Nederlands Hervormde Kerk
	2	In welke mate zijn mensen verplicht om te werken voor hun geld?	Stellingen zaal in 3 vakken	Zuivelfabriek Freia
	3	Mogen ouders of scholen zelf weten hoe ze hun onderwijs geven?	Stemmen met de voeten	Dorpsschool/ Hanekamp
Groen	1	Grijp jij in als mensen ruzie krijgen met elkaar?	Interventie bij acteurs en groepsbrainstorm	Café Budel
	2	Buren: leven en laten leven, of actief omzien naar elkaar?	Casuïstiek bespreken	Arbeiderswoning/ Bierbrouwerij
	3	Hebben mensen die chronisch ongezond leven recht op dezelfde zorg?	Casuïstiek bespreken	Witte Kruisgebouw / Broodbakplaats
Rood	1	Hoe ver moet tolerantie in een drukke stad gaan?	Dialogo over tolerantie & interventie bij spel acteurs	Westerstraat Amsterdam
	2	Is het openbaar vervoer nog betaalbaar voor iedereen?	Positiedebat	Tramhalte Arnhem
	3	Zou jij je leven geven voor je vaderland?	Positiedebat	Houtloods Haarlem

Thema's ronde 2

		Thema	Werkvorm	Locatie
Blauw	1	Moet de politiek transparanter worden en zo ja hoe?	Stemmen met voeten en dialoog	Woonboerderij Hoogmade
	2	Wat mag je aan integratie verwachten van statushouders?	Quiz en positiedebat	Molukse barak
	3	Op welke (andere) manieren zou je je stem willen kunnen laten horen?	uitwisselen ervaringen & brainstorm	Boerderij Varik
Geel	1	Hoe groot mag het inkomensverschil tussen baas en medewerker zijn?	Debat & situatie brainstorm	Zuivelfabriek Freia
	2	Hoe horen leerkrachten en leerlingen zich tot elkaar te verhouden?	Groepsbrainstorm	Dorpsschool/ Hanekamp
	3	Hoe ga je respectvol om met elkaars geloof?"	Zaal in drie vlakken, speeddaten	Nederlands Hervormde Kerk
Groen	1	Mag de overheid 'achter de voordeur kijken'?	Dialogo	Arbeiderswoning/ Bierbrouwerij
	2	Wat mag van jezelf en je netwerk worden verwacht en wat van de zorg?	Scene & doelgroepen dialoog	Witte Kruisgebouw/ Broodbakplaats
	3	Ruim je je eigen of andermans troep op, of verwacht je dat iemand anders dat doet?	Positiedebat & speed daten	Café Budel
Rood	1	Wanneer mag je burgerlijk ongehoorzaam zijn?	Brainstorm	Tramhalte Arnhem
	2	Mag je een feestje bouwen in een natuurgebied?"	Scene & Stakeholdersdebat	Houtloods Haarlem
	3	Hoe groot mogen verschillen in levensstandaard zijn?"	Debat over armoede en inkomensgelijkheid	Westerstraat Amsterdam

Thema's ronde 3

		Thema	Werkvorm	Locatie
Blauw	1	Hoe houd je een goede dialoog over de opvang van vluchtelingen?"	Nadenken en presenteren	Molukse barak
	2	Formele democratie betekent: de meerderheid beslist. Hoe houd je rekening met minderheden?	Positiedebat & Vraaggesprek over concrete voorbeelden uit de praktijk	Boerderij Varik
	3	Heeft u invloed op uw leefomgeving? Wordt u voldoende gehoord?	Positiedebat & Speed daten	Woonboerderij Hoogmade
Geel	1	Moet de laatste kleine school in een dorp worden opgeheven?	Stel dat	Dorpsschool / Hanekamp
	2	In hoeverre heeft een geloofsgemeenschap een verantwoordelijkheid buiten de kerkmuren?	Stel dat	Nederlands Hervormde H Kerk
	3	Hoe ga je om met elkaar op de werkvloer? Wanneer wordt een grap pesten?	Scene waarop gereageerd wordt	Zuivelfabriek Freia
Groen	1	De zorgsector: wat mag het kosten?	quiz, Debat & Dialoog	Witte Kruisgebouw / Broodbakplaats
	2	Alcohol vanaf 18 jaar: oprechte aandacht voor volksgezondheid of doorgesloten betutteling?	Zaal in 3 vakken & Stellingen	Cafe Budel
	3	Welk type straatprotest kan nog wel, welke niet meer?	Scene & groepsbrainstorm	Arbeiderswoning / Bierbrouwerij
Rood	1	Bevordert (maatschappelijke) dienstplicht saamhorigheid en gelijke kansen van mensen?	Debat & Brainstorm	Houtloods Haarlem
	2	Hoeveel mag de overheid van je weten?	Vraaggesprek & Brainstorm	Westerstraat Amsterdam
	3	Wanneer eindigt discussiëren met mensen in publieke functies en start agressie?	Dialoog & interventie bij spel acteurs	Tramhalte Arnhem

De twee onderzoekers nemen deel aan de drie rondes van Blauw 2 en Rood 3, waarvan hieronder een verslag.

Ronde 1. Zou jij je leven geven voor je vaderland?

Er is een groep van circa 20 deelnemers die plaats neemt in de openlucht naast de herenhuizen. Hier staan boomstammetjes voor het pand waar deelnemers op kunnen zitten. Voor het gebouw staat een militair in vol ornaat (pop) en er staat een tekst op een flipover geschreven. 'Zou jij je leven geven voor je vaderland?' Er ontstaat een debat over de formulering van de vraag. Vaderland? Moederland? En wat is 'je leven geven'? In deze context is dat sterven. Dat gaat erg ver. Een vrouw zegt dat ze voor militaire dienstplicht is om het aantal ontspoorde jongeren tegen te gaan. Anderen zien meer iets in een maatschappelijke dienstplicht. De moderator vertelt dat het vandaag

veteranendag is. Er zijn ook drie veteranen aanwezig. Een van hen vertelt dat hij het PTSS-syndroom heeft. Hij organiseert nu een inloophuis waarbij hij lotgenoten kan ondersteunen. Hij is 35 jaar en is al vijf keer uitgezonden, waaronder naar Irak, Afghanistan, Srebrenica en Mali. Hij heeft een mbo-opleiding gedaan en wilde iets doen voor Nederland. Door in het leger te gaan zouden mensen volgens hem weer met elkaar praten. Hij heeft zaken helpen opbouwen zoals scholen bouwen, radiostation opzetten en speeltuinen maken. Zijn motto is: 'Als je in het buitenland vrede kan stichten is het ook rustig in Nederland'.

Een deelnemer vraagt of de veteraan al eens risico gelopen heeft. Hij antwoordt dat hij in Irak in een hinderlaag is gelopen. In een speeltuin waren allemaal bommen geplaatst. De eerste auto die aankwam werd opgeblazen. Hij zat in een latere auto waar niets mee gebeurde. Diverse collega's zijn toen overleden. De veteraan zegt: 'Je moet er wat voor over hebben om betrokken te zijn'.

De moderator vraagt aan de veteranen: 'Vind je dat anderen buiten het leger je stem horen?' Hierna wordt de groep ingedeeld in drie groepen met de antwoorden ja, nee, weet niet. De discussie over het concept 'vaderland' laait weer op; dit wordt vervangen door 'samenleving' en 'leven geven' wordt vervangen door 'meer doen'. Een andere veteraan komt erbij: 'Begin bij jezelf. Help je medemens. Houd het klein. Ik doe genoeg als mens'.

Later in het gesprek vraagt de moderator of iedereen alles kan volgen daar vertalen ingewikkeld is, hierbij refererend naar de Chinese dames die problemen hebben met de Nederlandse taal. Zij moeten het onderling oplossen. Het gesprek richt zich op omgangsvormen zoals groeten en een luisterend oor. Het gaat om wederzijds verbindingen te maken en wel op zo'n wijze dat men voor verbinden tijd moet maken. Op deze wijze kunnen misverstanden in het alledaagse snel opgelost worden.

Eén van de veteranen zegt: 'In het leger ben ik zaken zwart-wit gaan zien, maar door de therapie ben ik weer kleuren gaan zien. Dan herken je weer meer de lichaamstaal.' Een vrouw uit het publiek benadrukt dat je tevreden moet zijn wil je anderen kunnen helpen. Zij voelt zich af en toe schuldig dat ze niet genoeg doet. Hier wordt een vergelijking gemaakt met verhalen over een verzetsheld die veel mensen gered heeft maar er naar eigen gevoel te weinig gered heeft. Ondertussen is die wel onderscheiden voor zijn daden door de overheid.

Als het gaat om bijdragen van professionals en burgers aan de samenleving wordt benadrukt dat

burgers hierin meer kunnen doen. Maar welke rol moet de overheid hebben? Eén van de veteranen benadrukt: 'Begin bij jezelf. Voor wat hoort wat, maar dat hoeft niet het doel te zijn. Maar door te geven krijg ik veel terug. Bijvoorbeeld een betere buurt'. Een deelnemer zegt: 'Politici zouden meer vrijwilligerswerk moeten doen. Ze moeten weten wat je al doet als mantelzorger. Daar begint de democratie al. Mensen kun je niet verplichten om wat te doen. School moet hier een rol in spelen en van huis uit'. Anderen vullen aan dat de familie en het gezin ook van belang is. Drempels worden makkelijk opgeworpen. Er wordt veel gerationaliseerd waarom iets niet kan. Een deelnemer zegt: 'Het zijn vaak smoezen zoals ik heb het te druk. Bij een voltijd baan kan je wel wat doen en aandacht geven aan andere mensen. Je hebt altijd iets bij te dragen'.

De moderator wil het afronden met een conclusie over de dialoog. Hij wil weten of de stelling wel of niet werkte. Hiervoor vraagt hij iedereen om met de buurman of buurvrouw uit te wisselen wat wat ze opgepikt hebben uit het gesprek. Enkele opvallende reacties zijn:

- Heb moeten leren om hulp te vragen. Geven is makkelijker.
- Het is belangrijk om bij ruzie maken het op te lossen binnen de familie. Bovendien kun je van andere culturen leren. Medemens is belangrijk: andere helpen en contact maken (vrouwen van Chinese afkomst).
- Mensen kunnen dingen voor elkaar doen. Daar kan iets achter zitten van voor wat hoort wat, maar dat hoeft niet zo te zijn. Toch levert het doen je van alles op zoals energie, genoegdoening, of een schone buurt.

Terugkijkend op deze sessie valt het op dat er veel mensen in deze groep zitten die dingen willen oppakken. Opvallend is dat de moderator veel gesloten vragen stelde.

Ronde 1. Collectief versus individueel belang

Met een groep van 14 personen worden we door een gids naar de locatie van de eerste ronde geleid. Het is boerderij Hoogmaden, die moest wijken voor de hogesnelheidslijn. De gespreksleidster is een blonde vrouw in jurkje en hakken van rond de 30 jaar. 'Waarom werd de hogesnelheidslijn gemaakt?' Twee van de oudere deelnemers geven antwoord en vertellen iets over die geschiedenis. Op een flipover laat de gespreksleidster zien waar deze sessie over gaat: Collectief versus individueel

belang. Dan worden we gevraagd te gaan staan bij wat je het belangrijkste vindt. Bijna iedereen gaat in het midden staan 'Je kan daar niet uit kiezen, het is afhankelijk van de situatie'. De gespreksleidster haalt weer het voorbeeld van de hogesnelheidslijn aan, maar dat lijkt niet zo aan te slaan, het onderwerp is wellicht wat verouderd. Al snel komt het gesprek op asielzoekerscentra. Een buurthuisvrijwilligster uit Zaandam benadrukt: 'Openheid en communicatie vanuit de overheid ontbreekt.' Andere deelnemers rapporteren: 'Ze hebben twee agenda's, ze hebben altijd partijpolitieke belangen'; 'Referenda moeten leidend zijn, ook op regioniveau.'; 'Je mag een keer in de zoveel tijd stemmen, ik stem zelf SP maar dat haalt niks uit.'

De gespreksleidster vraagt 'Wat is een ander belangrijk onderwerp als je het hebt over individueel of collectief belang?' Een deelnemer zegt: 'Gaswinning in Groningen.' Andere deelnemer: 'De regering luistert niet naar de mensen. Terwijl wij hier met elkaar prima kunnen praten, lukt dat niet met de regering. Gewone mensen hebben geen lobbyisten.' We gaan weer zitten, niet iedereen lukt het om lang te kunnen staan, sommige ouderen zijn wat slecht ter been. De gespreksleidster: 'Wanneer gaat individueel belang voor?' Vanuit groep: 'Als het gaat om gezondheid, leefomgeving.' 'En hoe zou u door de overheid benaderd willen worden om uw mening te geven?' 'Zoiets als dit, en dan op regionaal niveau' en 'Referendum!' Op de vraag wie er wel eens bij een raadsvergadering is geweest steekt de helft een hand op.

Een deelnemer zegt: 'Aboutaleb vertegenwoordigt mijn stem in Nederland, hij heeft zeggingskracht.' De gespreksleidster: 'En hoe zit dat dan bij kleinere gemeenten die minder bekende burgemeesters hebben?' 'Die worden niet gehoord, alles draait om de randstad'. 'Hoe zit het met jullie vertrouwen in Den Haag?' Deelnemer: 'Absoluut niet!' Andere deelnemer: 'Er is nu de regel dat er een minimaal aantal leerlingen op een school moet zitten. Dat betekent dat er bij ons in het dorp scholen gesloten worden, en kinderen 25 km moeten fietsen. Den Haag snapt niet dat het in een dorp anders gaat dan in de stad.' En: 'De burgemeester zei net dat iedereen gelijke kansen heeft, nou mooi niet! Ga maar eens een tijdje buiten de randstad wonen, zonder auto, dan praat je wel anders!' De gespreksleidster eindigt de ronde met de boodschap 'de overheid moet dus meer naar de burger toe komen, en dat lijkt me een heel goed idee'.

Ronde 2. Inkomensverschillen

Als opwarming van het thema wordt er een rondje gemaakt langs de krotten bij de Westerstraat. Voor de Westerstraatpanden staan stoelen in een ovaal. Er wordt gevraagd naar het thema van de sessie. Huisvesting? Nee toch inkomensverschillen. De stelling is: 'Inkomensverschillen zijn te groot.' Hier ontstaan drie groepen met een eigen reactie op stelling:

- Nee (twee personen): In Nederland heeft iedereen gelijke kansen. Je zou het zelf moeten kunnen redden.
- Ja (meerderheid): niet iedereen heeft gelijke vaardigheden. Het valt tegen met die gelijke kansen.
- Neutraal (Chinese vrouwen): weten niet hoe het uit te leggen. Dit komt door hun beperkte kennis van het Nederlands.

Tijdens het gesprek wordt benadrukt dat er meer is dan inkomens en kansen. Door omstandigheden kunnen er problemen ontstaan en zijn er ook mensen die niet kunnen werken. Als het begint te regenen wordt besloten om naar binnen te gaan en wordt het gesprek voortgezet waarbij het belang van inkomens en kansen benadrukt wordt. Onderwijskansen zijn er al op de basisschool.

De moderator snijdt een ander onderwerp aan: 'Wat vinden jullie van de Balkenende norm?' Deelnemers benadrukken dat het opgaat voor de publieke sector, maar dat moet dan wel gecontroleerd worden. Bovendien moeten de rijken meer belasting betalen. Anderen gaan een stap verder en vinden dat rijke mensen een deel van hun inkomen moeten inzetten voor anderen. 'Moeten' roept discussies op. Moeten vanwege regelgeving of moreel moeten? Bij dit laatste moet men het gesprek aangaan. Daarnaast zouden wel grote bedrijven die werken met postbusfirma's aangepakt moeten worden. Zij horen fatsoenlijk belasting te betalen. Een andere visie is of een morele verplichting samen kan gaan met het idee dat rijken hun eigen doel te bepalen. Dit zou beter zijn dan belastingheffen.

Een nieuwe stelling wordt geponeerd door de moderator: 'Er moeten meer burgerinitiatieven komen zoals de voedselbank' Hier is de meerderheid het over oneens. Het proces is van belang en een voedselbank zou niet nodig zijn. Een Rotterdamse vrouw met een niet-westerse achtergrond vertelt:

'Ik ken vrouwen die al 25 jaar vastzitten in een cirkel. Ze willen wel en hebben nog steeds een drive, maar vallen steeds weer terug omdat ze weinig ruimte en facilitering krijgen. Er moet

een zekere basis in orde zijn. Mensen moeten een kans krijgen om te groeien’.

Een ander dilemma is dat burgerinitiatieven niet altijd inclusief zijn en er ontstaat een discussie over het basisinkomen als alternatief. Deze sessie wordt abrupt afgesloten en een concluderend deel ontbreekt. Het gebruik van stellingen werkte goed en genereert een goede discussie. Echter is de moderator minder ervaren in het begeleiden van het debat.

Ronde 2: Wat mag je aan integratie verwachten verwachten van statushouders?

De deelnemers zitten buiten in een halve cirkel bij de Molukse barak. Het thema van deze sessie is inburgering. Ter introductie stelt de gespreksleider een aantal vragen afkomstig uit een inburgeringsexamen. Ze krijgen kaartjes om de antwoorden op te schrijven. De meerkeuzevragen gaan over wat je doet als je collega te luidruchtig belt en jij je werk niet kunt doen. Of als je zelfgemaakte pasteitjes geweigerd worden door collega’s. Veel gelach bij het beantwoorden van de vragen. ‘Onzinnig! Hier zou een Amsterdammer al heel anders op antwoorden dan een Rotterdammer. Stel je voor als je buitenlander bent. Hoe kun je dit beantwoorden?’

Het gaat regenen en de deelnemers lopen met stoelen een stuk verder, naar een open schuur met rieten dak. Dan wordt gevraagd te reageren op de stelling ‘De overheid doet voldoende om mensen te integreren.’ Een van de mannelijke deelnemers ‘Nee, dat moet veel dwingender. Dwang en controle, dat is de enige manier.’ Enkele vrouwen reageren: ‘Het is ook vooral de manier van huisvesting. De overheid moet veel meer mixen, anders krijg je getto’s.’; ‘Volgens mij is taal heel belangrijk. Daarom moeten we meer gespreid wonen, niet alle buitenlanders bij elkaar.’ Een Rotterdammer vertelt: ‘Je ziet bij ons in Rotterdam alleen maar schotels. Die Turken leven in hun eigen wereldje, komen niet naar buiten, lezen en kijken Turks nieuws, niet het Nederlandse.’ Vanuit de groep wordt beaamd dat iedereen in Nederland de taal moet kunnen spreken. De Rotterdammer reageert: ‘En wat gebeurt er als een vrouw met hoofddoek achter een balie zit, dan eist een Marokkaan dat ze Marokkaans met hem gaat praten. Maar dat mag ze niet, dus ze blijft Nederlands praten. Dan gaat zo’n man uit z’n dak.’

De gespreksleider vraagt of de overheid, los van taal, nog meer moet doen? Eén van de deelnemende vrouwen: ‘Ja, dat we meer onze eigen cultuur kunnen behouden. Kijk naar Zwarte Piet, wij Nederlanders bedoelen daar niks verkeerd mee.’ Andere geluiden uit de groep: ‘Turkse krant in

het Nederlands vertalen en andersom'; 'schotels op balkons afschaffen'.

De onderzoeker vraagt aan de groep hoe zij denken over een gedeelde verantwoordelijkheid hierin. Hierbij wordt het voorbeeld genoemd van een ouderinitiatief in de Kolenkitbuurt in Amsterdam, waar witte ouders gezamenlijk ervoor kiezen hun kinderen op de zwarte school in de buurt te laten gaan, en niet naar een witte school elders. Vanuit de groep wordt gezegd dat het zeker een gedeelde verantwoordelijkheid is, en dat zij zelf ook bij willen dragen, maar het moet dan wel van beide kanten komen. Daar sluit de gespreksleider mee af. Na afloop vertelt een oudere Hindoestaanse vrouw met hoofddoek aan een van de onderzoekers wat ze ervan vindt. 'Moeilijk, moeilijk. Ik vind het heftig' zegt ze. Op de vraag waar dat mee te maken heeft noemt ze het gesprek over hoofddoeken. Tijdens alle rondes heeft zij niets gezegd in de groep.

Lunchpauze

Tijdens de lunch komen alle groepen weer bij elkaar. Een van de onderzoekers gaat aan tafel zitten bij vier Chinese vrouwen uit Rotterdam. Twee ervan spreken enigszins Nederlands, de andere twee niet. De mevrouw die het beste Nederlands spreekt vertelt dat ze actief is bij 'Krachtvrouwen' dat zich richt op emancipatie en interculturele vrouwenactiviteiten, op die manier is zij gevraagd om mee te doen aan de Burgerconferentie. Ze heeft drie vriendinnen meegenomen. Ook een aantal Somalische vrouwen zijn aanwezig vanuit 'Krachtvrouwen'. Op het moment dat ze dat vertelt, deelt een van de vrouwen in traditionele Somalische kleding een folder uit. Op de vraag aan de Chinese vrouwen hoe ze het vinden vandaag is een reactie dat ze het erg leuk vinden. Ze vinden het niet vervelend dat ze niet veel kunnen verstaan. Een Friezin van in de 60 die Syrische vluchtelingen begeleidt, is via haar werk uitgenodigd voor de Burgerconferentie. Een van de Chinese vrouwen zegt dat ze weleens iemand Fries had horen praten en niet kon geloven dat dat uit Nederland kwam. Gelach aan tafel.

Ronde 3. Tram/conflictbeheersing

De participanten nemen plaats in een tram die stil staat. De Rotterdamse deelneemster herkent gelijk de tram uit Rotterdam. Ineens wordt er begonnen met een toneelstukje waarbij de conducteur

in uniform aan een vrouw vraagt om haar kaartje. De vrouw negeert de conducteur en blijft doorpraten via haar smartphone. De conducteur zet door om contact te krijgen. De vrouw raakt opgefokt en zegt tegen de persoon waar ze mee belt dat ze een zaakje moet oplossen. Ze sluit het telefoongesprek af en wordt fel op de conducteur, die op zijn strepen blijft staan. Hij moet een kaartje zien en het conflict onttaardt. De vrouw staat op en gaat dreigen, haalt spullen uit haar tas en stopt die in de jas van de conducteur. De conducteur ziet het niet zitten en pakt de tas van de vrouw op en wil haar meenemen naar de ander kant van de tram. De vrouw vliegt dan een mede passagiere aan en leeft zich op haar uit. Ze duwt haar tegen de wand en grijpt haar keel dicht. Hier is het moment dat er iemand uit het publiek reageert met de vraag 'Wat is hier aan de hand?'. De vrouw wordt wat rustiger en er ontstaat ruimte om te praten.

We bespreken in de tram wat hier gebeurde. Een deelnemster flapt eruit dat het een mooi toneelstukje is. De vrouw uit Rotterdam zegt dat als het fysiek wordt zij zeker reageert. Deze interventie neutraliseert het asociaal gedrag van de tramreiziger. Bij het doorpraten viel het op dat de conducteur die sterk op zijn strepen gaat staan en zich beroept op zijn autoriteit het conflict bevordert met zijn gedrag. Zeker als hij de tas van de vrouw pakt waarbij hij haar privéruimte schendt.

Er wordt gekeken wie er intervenieert en waarom wel of niet. Een vrouw vertelt dat ze voorheen ook intervenieerde maar dat nu niet meer doet. 'Ik reageer niet meer. Ik onttrek me eraan.' Zij heeft problemen gehad dat haar tanden eruit geslagen werden toen ze zich ermee bemoeide. Tijdens de gesprekken blijkt dat je beter op een afstand kunt blijven maar wel reageert.

Het toneelstuk wordt nog een keer overgedaan en er wordt gevraagd aan iedereen om de hand op te steken als een grens bereikt is en er ingegrepen moet worden. De vragen die gesteld worden zijn: 'Wanneer grijp je in bij personen in een publieke functie? Welke manier van ingrijpen past hierbij en waar houdt dat op? In welke situatie grijp je in en hoe?'

In groepjes van vier wordt gepraat over deze issues. In het groepje waar een onderzoeker in zat waren verschillende visies op de eigen rol. Sommige waren bang om in te grijpen, anderen doen het makkelijker met steun van anderen. Er komen voorbeelden langs die de-escalierend kunnen werken, en wel zodanig dat ze onverwacht komen maar wel een verbinding leggen.

Daarna wordt verslag gedaan van de uitkomsten van alle groepjes: blijf op een respectvolle manier

op afstand; leg op een verrassende toon oprecht contact; empathie; respect; labelen achteraf wat motiveert; eerst eigen veiligheid anders kun je ander niet helpen. Hierbij wordt het verhaal verteld door iemand die bij de strandwacht zit. Als iemand bijna verdrinkt of in problemen zit en je zwemt erheen om die persoon te redden is het risico dat de drenkeling zich vastklampt aan de redder en deze mee omlaag trekt. Hiervoor moet je eerst aan je eigen veiligheid denken door bijvoorbeeld er met zijn tweeën op af te gaan.

Er is ook een dilemma als er iemand in de gracht valt dat er mensen staan toe te kijken en niet in actie komen. Hoe komt dat? Cruciaal lijkt het hier dat hier iedereen op de ander wacht. Het helpt als je met iemand contact legt en een bondje sluit: 'Zullen we het samen doen?'

Een training kan helpen om beter te weten hoe je met zo'n dingen om kunt gaan. De vraag wordt gesteld wat de overheid hierin kan betekenen? Er wordt benadrukt dat je het moet meemaken anders is het moeilijk voor te stellen. Van belang is om actie te ondernemen met anderen of een situatie de-escaleren. De rol van de overheid kan zijn het gratis verstrekken van EHBO-diploma's inclusief bijscholing. Op school kan aandacht besteed worden aan zelfverdediging, gedragstrainers kunnen helpen om te leren hoe ermee om te gaan. Bovendien dient besproken te worden of een uniform gewenst is of juist niet; waarschijnlijk niet.

Ronde 3. Wordt er voldoende rekening gehouden met het belang van de minderheid?

Ronde 3 begint met drie acteurs die een vergadering van een volkstuinvereniging naspelen. Een dominante vrouw wil dat alle hekjes groen worden geverfd, een stillere vrouw wil dat iedereen zijn eigen kleur mag bepalen. De 'schreeuwer' wint uiteindelijk. Daarna stappen de acteurs uit hun rol en doen als deelnemer mee aan het gesprek. De gespreksleider vraagt 'Waar ging dit over? Wordt er in Nederland genoeg geluisterd naar de minderheid? De deelnemers moeten in een groen vak (ja) of rood vak (nee) gaan zitten. Een deelnemer geeft een lange monoloog die neerkomt op dat er sterke leiders moeten zijn die een beslissing durven te nemen. Door een andere deelnemer wordt gezegd dat het niet alleen om de wil van de meerderheid moet gaan, maar om consensus.

Moeten minderheden altijd gehoord worden? Een jonge vrouw: 'Nee, want het kan ook drammen om het drammen zijn. Dan moet je er niet naar luisteren. Zoals bij de Zwarte Piet discussie. Er is een kleine minderheid die ons feest af wil pakken, moet je dat dan toestaan?' De gespreksleider vraagt

wie dat ook vindt, merendeel van de groep steekt hand op. En wie vindt dat geen drammen? Alleen de acteurs steken hun hand op. Wanneer er wordt geopperd dat het niet aan een meerderheid mag zijn om de intentie of gevoel van een minderheid te claimen, en op het moment dat veel mensen ergens last van hebben het wellicht goed is om cultuur zich te laten ontwikkelen, zoals dat overigens door de eeuwen heen al gebeurt. Er wordt geluisterd en geknikt. Ondanks dat het thema Zwarte Piet tijdens de dag telkens terugkomt, kennelijk als belangrijk gevoeld wordt, en de praters in de groep zich duidelijk voor het behoud van Zwarte Piet uitlaten blijft de sfeer respectvol en gemoedelijk.

Een deelnemer: 'We moeten weer meer naar elkaar luisteren, vroeger was dat anders. Een ander reageert: 'Ik herken dat helemaal niet, misschien ben ik daar te jong voor. Maar in Raalte is dat nog steeds zo. Wij hebben een asielzoekerscentrum, en daar is heel veel over gepraat met elkaar en de burgemeester. We hebben veel informatie van experts gekregen, en iedereen staat er gewoon achter dat het asielzoekerscentrum er is.' Wat kan de overheid doen om minderheden te horen? 'Meer in het land zijn'. Op de vraag wat er goed ging in Raalte is het antwoord: 'Er werd geluisterd en gecommuniceerd. Daar ligt een sleutel.'

Een van de vrouwen vertelt dat zelf dingen is gaan oppakken die de gemeente niet doet. Ze heeft vuilnisprickers aangevraagd bij de gemeente en ruimt nu zwerfafval op. Op woensdagmiddag komen allemaal kinderen uit de buurt helpen, en krijgen daarna een ijsje van haar. Van de gemeente hoort ze niets, ze krijgt alleen gratis vuilniszakken. Verder geen bedankje of pluim. In de buurt wordt niet altijd positief gereageerd 'Je denkt zeker dat je de burgemeester van de straat bent', wordt er gezegd door burens. Vanuit de groep klinkt: 'Je moet beloond worden, of zeker een artikel in de lokale krant!'

Opvallend is dat de gespreksleider de twee grootste praters alle ruimte geeft. Dit resulteert in lange verhalen en een-op-een gesprekken terwijl de gespreksleider niet ingrijpt en zelfs blijft doorvragen op hen. Het mensen partij laten kiezen in de Zwarte-Pietendiscussie zorgde enigszins voor voor een gevoelsmatige tweedeling in de groep 'aha, die wel en die niet'.

Plenaire afronding

In dezelfde ruimte als waar de lunch was is een plenaire afsluiting. Onder het genot van een drankje en hapje is er een terugblik op de dag. De twee presentatoren vragen naar ervaringen. Vanuit het publiek komen de volgende reacties:

- Dit moet vaker!
- Inspirerend
- Goed georganiseerd
- Sociale dienstplicht invoeren
- We kunnen met zijn allen veel
- Dit moeten we vaker doen en ook per regio

Over 'en hoe nu verder?' vertelt René Bagchus (directeur Democratie en burgerschap bij BZK): 'We mogen fatsoenlijker met elkaar omgaan. Hoe politici met elkaar omgaan heeft zijn wortels; we moeten ons steeds afvragen hoe het bijdraagt aan het debat in de samenleving. En steeds in gesprek blijven, en dan niet alleen in ontmoetingen met gelijkgestemden, maar juist met hen die anders zijn. Wat wordt er nou heel concreet gedaan met deze Burgerconferentie?'

- 1) Gesprek voeren en ontmoeten *an sich*
- 2) Over 2 à 3 weken verschijnt er een magazine met verslag van de dag
- 3) De resultaten worden gedeeld met de minister en met andere departementen
- 4) Voor ons betekent dit een stap in een proces dat we zijn aangegaan. We zullen een debat in de Tweede Kamer aangaan op basis van de resultaten.

Vanuit het publiek wordt gevraagd waarom er geen videoboodschap van de minister komt als reactie op de Burgerconferentie. Dat wordt als goed idee meegenomen: 'We willen meer gesprekken organiseren en ervan leren.'

In de bus terug om 16 uur, waar de gespreksleider niet meer bij is, worden er kort onderlinge ervaringen uitgewisseld. Daarna is het ieder voor zich, en gaan de gesprekken (tussen de mensen die elkaar al kenden) over andere dingen, of wordt er geslapen. In Zaandam aangekomen worden er handen geschud, wordt er nog even grappend gezegd door de Turkse meneer dat we welkom zijn bij hem in Istanbul, en gaat ieder weer zijn weg.

Reflectie op de burgerconferentie

Sterke punten

Tijdens de Burgerconferentie is gebruik gemaakt van diverse gespreks- en werkvormen en ook werden er theatrale vormen ingezet waarbij acteurs (interactieve) scènes speelden als introductie op een gespreksthema. Iedere sessie werd begeleid door een moderator. Het ging hier om vrij jonge, (semi-)professionele, of in ieder geval ervaren, gespreksleiders afkomstig van Debat.nl. De kwaliteit van de moderatoren lag over het algemeen hoog – zeker in vergelijking met andere burgertoppen, die Smets en Vlind eerder bezocht hebben. De afwisseling van werkvormen tijdens de sessies, het bewegen tussen de sessies door en de omgeving in het Openluchtmuseum, in Gaventa's termen een uitnodigende ruimte (waarbij de overheid burgers uitnodigt om te participeren), droegen bij aan een inspirerende sfeer waarbij telkens meerdere zintuigen geprikkeld werden. Juist binnen de diverse samenstelling van deelnemers waarbij de een taliger is dan de ander, werkten aanvullende (theatrale) vormen en het 'samen op ontdekkingstocht zijn in het museum' bij aan de toegankelijkheid van het programma.

Een goede inleiding van de dag was om tijdens de heenreis in de bus samen koffie te drinken en elkaars verhalen en verwachtingen van de dag te horen. Na de hele dag met een anders samengestelde groep op pad te zijn geweest was er op de terugreis gelegenheid om ervaringen uit te wisselen. Toch was te merken dat de deelnemers zich vrij snel in de bus afsloten en vooral gesprekken voerden met degenen die zij al kenden. Het was jammer dat er tijdens de terugreis geen gastheer meer aanwezig was die een wederzijds gesprek faciliteerde.

Anders dan bij veel bezochte burgertoppen was er bij de Burgerconferentie sprake van veel diversiteit onder de deelnemers. Deelnemers zijn via formele en informele netwerken uitgenodigd waarbij verbinding is gelegd met maatschappelijke organisaties. Hoewel er nog steeds sprake was van een witte meerderheid van middelbare leeftijd en ouder, waren er ook veel deelnemers met uiteenlopende etniciteiten en leeftijden. Bij een aantal van de door de onderzoekers bijgewoonde sessies was er sprake van dominantie van een meerderheidsgroep in de gesprekken, maar er zijn ook zeker verhalen gedeeld door mensen die buiten deze categorie vallen. In de eindevaluatie van de Burgerconferentie (BZK, 2016) gaven deelnemers een hoge waardering aan het ontmoeten van mensen die ze anders niet vanzelfsprekend zouden tegenkomen en het horen van elkaars verhalen. Hier zien we dat de leefwereld van de deelnemers c.q. *metis* centraal staat.

Bij veel burgertoppen wordt er gekozen om de gespreksthema's niet van tevoren vast te stellen maar als onderdeel van het groepsproces op de dag zelf te laten ontstaan. Bij de Burgerconferentie is er gewerkt met van tevoren vastgelegde thema's. Deze thema's waren echter op zo'n manier geformuleerd dat er veel ruimte overbleef voor de invulling die de deelnemers er met elkaar aan gaven. Ondanks dat er meer sturing gegeven werd (ook door prikkelende vragen van de moderatoren) dan we eerder hadden gezien bij burgertoppen leken de groepen zich toch de richting van de gesprekken binnen het overkoepelende thema toe te eigenen.

Tijdens de lunch, met zeer goede catering, leken veel deelnemers zich te verspreiden aan de tafels en ontstonden er weer nieuwe contacten en gesprekken. Tenslotte vormde het magazine met het verslag en foto's van de Burgerconferentie die alle deelnemers na afloop kregen toegestuurd een (visuele) herinnering aan de dag.

Zwakke punten

Het selectie- en uitnodigingsproces van deelnemers werkte niet optimaal gezien de lage aantallen deelnemers per bus. Dit kan duiden op een inadequate voorbereiding en uitvoering van de mobilisatie van deelnemers. Tijdens de busreis vanuit Zaanstad werd door deelnemers genoemd dat zij de uitnodiging slechts twee weken van tevoren hadden ontvangen.

Hoewel er bij het selectie- en uitnodigingsproces het bereiken van een afspiegeling van de samenleving centraal stond, vond de Burgerconferentie tijdens de Ramadan plaats waardoor mogelijk een grote groep uitgenodigde burgers niet heeft deelgenomen. Dergelijke keuzes waarbij weinig rekening lijkt te zijn gehouden met tradities en waarden van minderheidsgroepen waren te zien bij verschillende burgertoppen. Zo werd de G1000 in Uden gehouden tijdens het Islamitische offerfeest en vond de G250 in de Amsterdamse Pijp plaats in de Heineken Experience dat symbool staat voor alcoholgebruik en daardoor niet voor iedereen uitnodigend. Naast een religieuze drempel (wanneer het gaat om de religieuze lading van een locatie en de 'borrel na afloop') is een etnische drempel (wanneer het gaat om de beheersing van de Nederlandse taal en gebruiken) en een intellectuele drempel (wanneer het gaat om het niveau van verbale communicatie) die de neutraliteit en veiligheid van een tussenruimte aantasten (Smets & Vlind, 2017).

Tijdens de plenaire afsluiting van de Burgerconferentie klinken er vanuit de deelnemers veel

positieve reacties. ‘Dit moet vaker, en ook in de regio!’; ‘Inspirerend!’; ‘Goed georganiseerd’; en ‘We kunnen met z’n allen veel!’ zijn enkele voorbeelden hiervan. Ook de afsluitende speech van René Bagchus (directeur Democratie en Burgerschap BZK) sluit aan op dit enthousiasme. Hij vertelt dat de resultaten worden gedeeld met de minister en met andere departementen en dat er een Tweede Kamerdebat gevoerd zal worden naar aanleiding van de resultaten. Toch is er bijna een jaar na de conferentie niets naar buiten gebracht over wat er met de resultaten is gedaan. Er is geen verslag te vinden over een Tweede Kamerdebat waarin de resultaten aan de orde zijn gekomen; ook is niet duidelijk wat de minister met de resultaten heeft gedaan of van plan is te gaan doen. Hoewel er wordt aangegeven dat de intentie is om meer gesprekken te organiseren zijn de deelnemers tot nu toe niet uitgenodigd voor een *follow up*.

In de eindevaluatie (BZK, 2016) antwoordt 82% van de deelnemers ‘ja’ op de vraag of het doel van de Burgerconferentie duidelijk was, maar de reacties lopen uiteen op de vraag wat volgens hen dat doel dan was. Hierin is een tweedeling te zien in deelnemers die het ontmoeten en het uitwisselen van verhalen als voornaamste doel zagen, en deelnemers die inspraak op de politieke agenda hiervoor noemden. Bij de vraag over wat er verwacht wordt dat er met de resultaten gebeurt wordt massaal gereageerd met dat deze betrokken moeten worden in het overheidsbeleid en dat hier een duidelijke terugkoppeling van moet komen naar de deelnemers toe. Maar dit vindt in de praktijk van burgertoppen niet altijd plaats. Met andere woorden, als er geen duidelijke afspraken gemaakt zijn over de doelen zijn burgers snel geneigd om de verantwoordelijkheid van een *follow up* af te schuiven op het systeem. Hetgeen versterkt wordt doordat het systeem zelf ook deze verantwoordelijkheid opeist en de rol van expert inneemt. Het spreekt voor zich dat in zo’n situatie een proces van co-creatie problematisch, of zelfs onmogelijk is.

Hier is in terug te zien dat de spelregels wellicht te weinig in handen van de deelnemers zijn. Dit wordt ook geïllustreerd in de eindevaluatie waarin een aantal keer wordt aangegeven dat de burgemeester wel erg lang aan het woord was, en een enkele keer dat het niet passend was dat hij zijn visie gaf op hoe Nederlandschap geleefd zou moeten worden; dit is immers een dag waarop burgers aan het woord zouden zijn en niet de overheid. Ook komt dit terug in de totstandkoming van de sessiethema’s; deelnemers hadden hier graag betrokken in willen zijn en thema’s willen aandragen die zij belangrijk vinden. Zij wilden meer ruimte voor hun *mindset* vanuit de leefwereld.

Ondanks dat de kwaliteit van de moderatoren over het algemeen hoog was, lukte het niet altijd om dermate de gesprekken te begeleiden en de groepsdynamiek te stimuleren dat alle stemmen gehoord werden. Sommige deelnemers, met name die binnen de groep tot een minderheid behoorden, hielden tijdens de sessies hun mond en vertelden soms na afloop hun verhaal. Een voorbeeld hiervan is de hoofddoekdragende deelneemster die na de sessie over integratie aan de onderzoeker vertelde dat ze het groepsgesprek over hoofddoeken erg moeilijk vond. Tijdens de sessie waren er dominante stemmen die vonden dat het dragen van een hoofddoek tegen de emancipatie van vrouwen ingaat en dat dit verboden moest worden in publieke ruimten. De deelneemster voelde geen ruimte om haar eigen verhaal binnen de groep te vertellen en hield haar mond. Kennelijk werd er niet een voldoende veilige gespreks sfeer gecreëerd waarbij iedere deelnemer zich uitgenodigd voelt om zijn of haar stem te laten horen.

Ook bij de ronde met het thema 'Wordt er voldoende rekening gehouden met het belang van de minderheid?' worden niet alle deelnemers even voldoende gestimuleerd om hun verhaal te doen. Met name de dominante deelnemers voeren het gesprek en krijgen hier ook veel ruimte voor. Toen het gesprek kwam op de Zwarte Piet-discussie vroeg de moderator partij te kiezen door handen op te steken. Alle handen gingen omhoog ten gunste van het behoud van Zwarte Piet, alleen de drie acteurs die het gesprek hadden ingeleid kozen voor de andere partij. Vraag is of het creëren van een dergelijke tweedeling de groepsdynamiek en veiligheid stimuleert. Tenslotte vormde het onvoldoende beheersen van de Nederlandse taal soms een drempel. Een voorbeeld hiervan is een groepje migrantenvrouwen, die weliswaar aan de onderzoekers aangaven een 'leuke dag te hebben gehad', maar in principe niet in staat waren een volwaardige bijdrage aan de sessies te geven.

Opvallend is dat de door de moderatoren beschreven conclusies van de sessies (Rijksoverheid, 2016) vaak als een eenduidig antwoord geformuleerd zijn; hetgeen suggereert dat er naar consensus is toegewerkt. Wanneer dit gebeurt bestaat het risico dat de diversiteit aan stemmen verloren gaat, de stem van de meerderheid domineert en er een antwoord ontstaat dat zogenaamd van iedereen is maar tegelijkertijd van niemand. Hier zien we dat de dominante *mindset* van het systeem het werken naar eenduidige oplossingen stimuleert en daarbij de diversiteit aan stemmen niet tot volledig wasdom weet te brengen. Een alternatief voor het zoeken naar consensus is het stimuleren van een gezamenlijke basis, dat wat gedeeld wordt. Hierbij draait het niet in eerste instantie om tot een gezamenlijk antwoord te komen maar om het delen en waarderen van elkaars verhalen waardoor er

als het ware een gedeeld eigenaarschap over een thema ontstaat.

Schaalbaarheid

Een burgerconferentie kan op het niveau van de buurt, wijk, stad, regio of land gehouden worden. Ieder schaalniveau heeft zijn eigen sterke en zwakke kanten. Hoe kleiner de schaal van een dergelijk deliberatief initiatief is, hoe concreter en praktischer de wijze van het bespreken van de gespreksthema's is met aansluiting op de directe leefwereld van de deelnemers en *metis*. Dat betekent dat het makkelijker is om te concretiseren over een aanpak van een specifieke problematiek. Echter bij een grotere schaal – vooral provinciaal en landelijk – zal er meer formaliteit en abstractie opgezocht worden, hetgeen meer bij het systeem en *techné* past. Dit zorgt ervoor dat het moeilijker is om tot een gezamenlijke basis te komen die leidt tot activering rondom concrete zaken, maar dat er wel makkelijker aan wet- en regelgeving gewerkt kan worden.

Naast bovenstaande mogelijkheden kan er ook gedacht worden aan het combineren van verschillende schaalniveaus. Zo kan er een nationale bijeenkomst gehouden worden en een *follow up* op bijvoorbeeld regionaal of stedelijk niveau. Een landelijke burgerconferentie zoals die in Arnhem gehouden is brengt dat er op een abstract niveau een opstap gevormd kan worden waarbij de ontmoetingen en het delen van verhalen van mensen uit verschillende gebieden van Nederland al een doel op zich kan zijn, maar de potentiële kracht van concretisering ligt meer op lokaal of regionaal niveau, mits dit gedegen gefaciliteerd wordt.

Een regionale of stedelijke bijeenkomst kan ook een buurtgericht vervolg krijgen. Voor een *follow up* is het van belang dat er voldoende in geïnvesteerd wordt. Als dat niet gebeurt kan de voortgang en duurzaamheid geblokkeerd worden (voor een discussie over een lokale burgertop in de Amersfoortse wijk Kruiskamp zie Smets & Vlind, 2017).

Conclusie

Zowel vanuit de samenleving als vanuit de overheid wordt gezocht naar deliberatieve, democratische vormen die een aanvulling kunnen zijn op de onder druk staande representatieve democratie.

Wanneer burgers zo'n initiatief starten is te spreken van een geclaimde of een gecreëerde ruimte

(Gaventa, 2006) waarbij zij samen, al dan niet met (semi-)overheden, tot collectieve actie en/of beslissingen proberen te komen. Als het initiatief bij de overheid ligt en deze burgers uitnodigt om te participeren wordt er een uitnodigende ruimte gevormd. Te zien is dat bij geclaimde en gecreëerde ruimtes een discours van de leefwereld domineert (een voorbeeld hiervan is een burgertop die meestal gericht is op activering en zelforganisatie van burgers), terwijl bij een uitnodigende ruimte een overheidsdiscours vaker leidend is (een voorbeeld hiervan is een burgerraad waarbij politieke agendapunten worden geformuleerd). De Burgerconferentie zou in dit licht een uitnodigende ruimte zijn aangezien deze door de overheid is geïnitieerd en ontworpen en uitgevoerd door een commercieel bureau. Gevolg van een dergelijke setting kan zijn dat deelnemers geen eigenaar worden van het proces en resultaat in de vorm van co-creatie maar slechts 'te gast' blijven. Hoewel de Burgerconferentie in de eindevaluatie positief besproken wordt door de deelnemers, is er tussen de regels door te lezen dat deelnemers zich inderdaad eerder gast voelden dan eigenaar.

Tijdens de conferentie gaan deelnemers met elkaar in gesprek over uiteenlopende maatschappelijke thema's. Hierbij wordt zowel gebruik gemaakt van debat als dialoog; dit terwijl beide vormen een ander doel dienen. Waar debat meer gaat om het overtuigen op basis van argumenten, gaat het bij dialoog om het uitwisselen van ervaringen waarbij de nadruk ligt op het gedeelde. Dialoog is fundamenteel bij de totstandkoming van co-creatie waarbij alle deelnemers zoveel mogelijk gelijke invloed hebben op het proces en resultaat (in de vorm van een bijvoorbeeld een plan, advies of gezamenlijke actie). Het spanningsveld tussen deze ingezette gespreksvormen laat zien dat de keuzes in de doelstelling van de Burgerconferentie niet geheel helder zijn. Het gevaar is dat de plank wordt misgeslagen wanneer de doelstellingen onvoldoende expliciet zijn. Burgers worden dan geactiveerd maar dit wordt niet doorgezet en de output blijft te veel in het luchtledige hangen. Het kan leiden tot een ernstige vertrouwensbreuk wanneer mensen 'mogen opdraven, hun kunstje doen, en daarna weer terug het hok in', hetgeen ook terug te lezen is in de reacties van deelnemers in de eindevaluatie (BZK, 2016). In andere woorden, het niet goed organiseren van een burgerconferentie kan het democratisch systeem meer kwaad dan goed doen. Als er voldoende aandacht aan de voorbereiding, uitvoering en *follow up* besteed wordt – waarbij etnische, religieuze en intellectuele drempels geminimaliseerd worden – is er zeker sprake van het gebruik van een potentieel krachtig democratisch middel.

Literatuur

BKZ (2016) Eindevaluatie burgerconferentie 25 juni 2016 Openluchtmuseum. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Boogaard, G. & Binnema, H. (2016). De politieke invloed van de G1000 in Amersfoort en Uden. In G. Boogaard, A. Michels, J. Cohen, P. Smets, H. Binnema & M. Vlind (red.). *G1000. Ervaringen met burgertoppen*. Den Haag: Boom bestuurskunde.

Boogaard, G., Michels, A., Cohen, J., Smets, P., Binnema, H., & Vlind, M. (2016). *G1000. Ervaringen met burgertoppen*. Den Haag: Boom bestuurskunde.

Cohen, J. (2015). De vierde D: inaugurele rede Thorbecke leerstoel. *Bestuurswetenschappen*, 69(2), 9-23.

Dam, M. van (2015). Motie van Dam. *Vergaderjaar 2014-2015, Kamerstuk 29279 nr. 259*, Gepubliceerd op 6 juli.

Fishkin, S. & Luskin, R.C. (2005). Experimenting with a democratic ideal: deliberative polling and public opinion. *Acta Politica*, 40, 284-298.

Fung, A. & Wright, E. (2001). Deepening democracy: Innovations in empowered participatory governance. *Politics & Society*, 29, 4-41.

Gaventa, J. (2006). Finding the space for change: A power analysis, *IDS Bulletin*, 37, 23-33.

Ghorashi, H. (2013). Multiculturele samenleving in onzekere tijden. In: L. Coello, J. Dagevos, C. Huinder, J. van der Leun & A. Odé (red.), *Het minderhedenbeleid voorbij: Motieven en gevolgen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Ghorashi, H. Reitsma, B. & Kovacs, Z. (2017). *Van small talk naar een waardevolle buurtgemeenschap. Sociale vraagstukken* Gedownload van URL: <http://www.socialevraagstukken.nl/van-small-talk-naar-een-waardevolle-buurtgemeenschap/>

Reybrouck, D. van (2013). *Tegen verkiezingen*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Ridder, J. den & Dekker, P. (2015). *Meer democratie, minder politiek? Een studie van de publieke opinie in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ridder, J. den, Dekker, P. & Houwelingen, P., van (2016). *Burgerperspectieven 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Rijksoverheid (2016) Conclusies gesprekken Burgerconferentie. URL: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2016/07/14/conclusies-gesprekken-burgerconferentie>

Scott, J. (1998). *Seeing like a state: Why certain schemes to improve the human conditions have failed*. New Haven: Yale University Press.

Smets, P. & Vlind, M. (2017). Een G1000 gun je iedereen. Participatiebevordering in Kruiskamp, Amersfoort. *Mens en Maatschappij*, 92 (1), 93-118.

Tonkens, E., Trappenburg, M., Hurenkamp, M. & Schmidt, J. (2015). *Montessori democratie. Spanningen tussen burgerparticipatie en de lokale politiek*. Amsterdam: Amsterdam University Press.